

4. Зязюн І.А. Світоглядні пріоритети педагогіки // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми // Зб. наук. пр. у 2-х част. – Ч-1 / Редкол.: І.А.Зязюн та ін. – Київ-Вінниця: ДОВ Вінниця, 2002.
5. Ничкало Н. Проблеми підготовки виробничого персоналу у ХХІ столітті: концептуальний аспект // Професійна освіта: педагогіка і психологія. Польсько-український журнал / За ред. Т. Левовицького, І.Вільш, І.Зязюна, Н.Ничкало. Вип. VI. – Ченстохова: 2004.
6. Competence-based Qualifications 5/2004. National Board of Education. – Helsinki : Nascapaino Oy, 2004.
7. Козловська Ірина. Теоретико-методологічні аспекти інтеграції знань учнів професійно-технічної школи: дидактичні основи. Монографія / За ред. С.У.Гончаренка. – Львів: Світ, 1999.
8. Зязюн Іван. Філософія педагогічного світогляду // Професійна освіта: педагогіка і психологія. Польсько-український журнал, вип. VI.

УДК 37(09)

Мельник В.В., Мельник В.Н.

ПЕДАГОГІЧНІ ПОГЛЯДИ Г.С. СКОВОРОДИ

Анотація. Стаття розкриває актуальність педагогічної спадщини Григорія Сковороди, роль і місце її в системі педагогіки вищої школи.

Аннотация. Статья раскрывает актуальность педагогического наследия Григория Сковороды, роль и место его в системе педагогики высшей школы.

Annotation. This article reveals relevance, educational value of pedagogical heredity Gregory Skovoroda, his role and place in the pedagogy of higher education.

Питання про народні джерела творчості Григорія Сковороди, а ширше – про народність видатного українського просвітителя-філософа і письменника другої половини ХVІІІ ст. поставлене вітчизняною наукою ще на початку ХІХ ст. Вперше про народність творчості Г.Сковороди написав Т. Г. Шевченко. У передмові до нездійсненого видання “Кобзаря”, написаній 8 березня 1847 р., Шевченко назвав великим і народним шотландського поета Роберта Бернса і тут же порівняв з ним Г.Сковороду.

Високо цінував Г.Сковороду як народного філософа український історик і письменник М. І. Костомаров, який наголошував саме на народності Г.Сковороди, його популярності на Україні.: як проповідник правди і добра, Г.Сковорода став народним ідеалом мудреця. Можливо, тепер уже треба відрізнити Г.Сковороду реально від Сковороди ідеального, народного; та нема сумніву, що останній образ виник із першого”.

На думку П.Куліша, якщо б Г.Сковорода виховувався в інших умовах, то міг би стати “великим двигуном духовного розвитку українського народу”. Пророцтво П.Куліша було апріорне – насправді народ зрозумів поезію Сковороди, читав і переписував її, слухав у виконанні кобзарів.

На зв'язках філософа з простим народом наголошувала український та російський історик О.Я. Єфименко. Цікаве її свідчення про популярність Г. Сковороди серед народу у другій половині ХІХ ст.: “Пам'ять народу про нього,— писала вона,— виявилась тривалішою і благороднішою, ніж пам'ять культурного класу. Кожний український кобзар і лірник співає сковородинські псалми, духовні вірші, і очевидно їх суворая мораль, сповнена презирства до жалюгідної мирської суєти, знаходить глибокий відгук у народній душі”.

У 90-х роках ХІХ ст. у зв'язку з відзначенням 100-річчя від дня смерті Сковороди і виходом у світ видання його творів за редакцією Д. І. Багалія (1894) з'явилося чимало літератури про Г.С.Сковороду.

І. Франко, один із найбільших знавців давнього письменства, оцінив постать Г. Сковороди, як “появу вельми помітну в історії розвитку українського народу. Він відмічав, що Сковорода стояв на зламі двох світів, на грані двох епох.: одним боком свого життя він був повернутий у минуле, а другим підточував існуючий суспільний лад, прокладав шлях у майбутнє. І. Франко вважав його “предтечею нової епохи”, у творчості якого, хоч і в старій формі, знайшли вираження “нові ідеї європейської філософії й етики; ті самі ідеї рівності людей, простоти і натуральних їх взаємних відносин, котрі у Франції проповідував Руссо”.

Тільки П. Житецький безпідставно твердив, що “народним учителем в справжнім розумінні цього слова Сковорода не був”.

Обговоренню дискусійних положень П. Житецького присвятив чимало уваги акад. Д. І. Багалій.

Якби наука Г. Сковороди об’єктивно не служила прогресивним цілям, то як могло статися, що він набув такої популярності серед простого народу?

Ученими ХХ століття чимало зроблено для глибокого і всебічного вивчення творчості Г. Сковороди, йому присвятили свої праці О. Білецький, П. Тичина, П. Попов, М. Редько, А. Ніженець, І. Табачников, І. Іванько, О. Дзевєрін, З. Хижняк та ін. Відзначення у 1972 р. ювілею, 250-річчя від дня народження Сковороди, активізувало вчених-філософів, педагогів, літературознавців, мовознавців: з’явилося чимало нових досліджень, у яких всебічно розглянуто творчу спадщину видатного філософа. Насамперед слід назвати колективну монографію “Філософія Григорія Сковороди” (“Наукова думка”, К., 1972), підготовлену Інститутом філософії АН УРСР, книжки І. А. Табачникова “Григорій Сковорода” (М., “Мысль”, 1972), О. Шреєр-Ткаченко “Григорій Сковорода – музикант” (К., “Музична Україна”, 1972), серію статей в журналах “Філософська думка”, “Радянське літературознавство”, “Народна творчість та етнографія” за 1972—1973 рр. У Харкові відбулась міжнародна наукова конференція, тематика якої охопила майже всі сторони, пов’язані з вивченням життя і творчості Г. Сковороди (філософія, історія, літературознавство, мовознавство, мистецтвознавство, педагогіка). До ювілею вийшло друге видання бібліографічного покажчика “Григорій Сковорода. Бібліографія” (Видавництво Харківського університету, 1972), у якому зареєстровано 1442 одиниці видань творів Г. Сковороди та праць про нього.

Впродовж останніх років з’явилося кілька десятків спеціальних статей, у яких висвітлюється питання педагогіки у творчості Г. Сковороди, зокрема дві статті І. В. Іванько і викладачів нашого університету: А. Кузьмінського, Л. Прокопенко, В. Поліщука, М. Євтуха, Т. Десятова, В. Омеляненка.

Покликанням Г. Сковороди було вчителювання. Залишивши навчання у Київській академії, він близько шести років працював домашнім учителем у поміщика С. Томари в с. Ковряях (сьогодні на Золотонощині), потім вчителював у Переяславському і Харківському колегіумах.

В той час, коли освіта в Україні почала набирати станового характеру, Г. Сковорода обстоював її всенародність, доводив необхідність, доступність їх для всіх верств суспільства. Із свідчень учнів Сковороди знаємо, що студенти любили його, охоче слухали його лекції. У своїх учнів він виховував любов до вітчизни, до народу, чесність, працелюбність, зневагу до життєвих спокус, багатства, чинів, ввічливість, вдячність батькам, учителям і благодійникам. Про прогресивні погляди Г. Сковороди щодо освіти засвідчують його повісті-притчі “Убогий жайворон”, “Вдячний Еродій”, “Кольцо”, “Байки Харківські” та інші.

Г. Сковорода був народним педагогом. Він являв собою новий тип учителя, який надавав виняткового значення вихованню дітей і ставився до цієї справи з великою відповідальністю. Г. Сковорода любив учнів, поважав їх, розвивав у них природні нахили, не нав’язував їм того, до чого вони не мали “схильності”.

Справжній гуманізм Сковороди-вихователя стане краще зрозумілим тоді, коли розглянути погляд взаємовідносини між учителями й учнями в українських школах другої

половини XVIII ст. Наведемо лише два пункти з інструкції для інспекторів Харківського колегіуму 70-х років XVIII ст., тобто того часу, коли там вчителював Сковорода: п. 12. “Учеников никогда не бить по щекам, за волосы не рвать, не бить по спине, не штрикать ничем в глаза, в зубы и в груди, также по рукам палкою или толстою палею так, чтобы паля от удара розбилась”; п. 18. “Не давать ученикам прозваний в насмешку никаких, не бранить неблагопристойно, не называть канадцами, бестиями, сукиными сынами и другими язвительными словами, того же самого что б и от них не было наблюдать прилежно”. Методи виховання у Г. Сковороди ґрунтувалися на взаємній повазі учнів та учителів.

Світоглядні основи Г.Сковороди яскраво відбилися на його педагогічних поглядах. На освіту мислитель дивився як на засіб виховання всього народу; в поглядах на освіту ще раз виявилася його народність. Йдучи від села до села, перебуваючи весь час серед простого народу, Сковорода заслужив собі добру славу народного вчителя. Джерелом педагогічних поглядів Г. Сковороди, як вказують сучасні дослідники, були традиції народної педагогіки, народна мудрість, погляди на освіту прогресивних філософів Європи.

Народна педагогіка, народна мудрість найбільше вплинули на педагогічні погляди Г.Сковороди – виховання за принципом “сродності”, на базі трудового виховання. Виховання людини праці, чесної особистості, що трудиться згідно з своїми природними нахилами наскрізь пронизує педагогічну систему Сковороди. Народна мудрість оспівує, славить труд, хвалить працьовитих людей, засуджує нероб і ледарів. Ті місця творів Г.Сковороди, де говориться про працьовиту, чесну, виховану, сповнену власної гідності людину, пересипані народними прислів'ями, образними порівняннями.

Принципи народного виховання Г.Сковорода глибоко розробив у притчі “Вдячний Еродій”. Він не визнавав великосвітського виховання, коли доступ до науки мають тільки бататі. За його твердим переконанням “воспитание и убогим нужно есть” [2, 102]. Вчити людину треба тому, до чого у неї природний нахил, що для неї передбачила “блаженная натура”: “Сокола вскоре научишь летать, но не черепаху. Орла во мгновение навчишь взирать на солнце и забавляться, но не сову” [5, 104]. Якщо хтось хоче вчити не по природі, хай пам'ятає прислів'я: “Волка в плуг, а он в луг” [5, 104].

Народна педагогіка вчить не пригнічувати волі людини, а дати їй можливість виявити свої природні здібності. Разом з тим народна мудрість засуджує тих людей, що не прислухаються до вихователів, уникають чесної праці, живуть за рахунок інших: “Нема ліса без вовка, а села без лихого чоловіка”, “Гадюка хоч не вкусить то засичить”, “Скільки вовка не годуй, а він у ліс дивиться” [5, 58-59].

Йдучи за народними традиціями, Г.Сковорода на перше місце ставить роль батьків у вихованні дітей. Роль батьків, а власне “главизна воспитания есть: 1) благо родить; 2) сохранить птенцеви младое здравие; 3) научить благодарности” [5, 117]. “Благо родить и благо научить” [5, 101]. Якщо батьки не виконують своїх обов'язків перед дітьми, то стають винуватцями всіх їхніх бід. Ця народна мудрість про виховання дітей пронизує численні твори Григорія Савича.

Народ свято шанує взаємні обов'язки батьків і дітей, непримиренно ставиться до тих, хто уникає цих обов'язків: “Добрі діти на ноги поставлять, а лихі і з ніг звалять”, “Ледача та дитина, котрої батько не вчив”, “Коли дитини не научиш в пелюшках, то не научиш в подушках”, “Пусти дітей по волі, а сам будеш у неволі”.

Г.Сковорода знав народні звичаї. У свої трактати він вкраплював колоритні спостереження про життя і побут різних народів. Крізь абстрактні розумування у нього прориваються живі образи народного життя, що межують з народною поезією.

Цікаво відзначити ставлення Г.Сковороди до народних прикмет про погоду. У його творах знаходимо кілька натяків на те, що він рахувався з народним досвідом спостережень за погодою, вірив у прикмети, за якими можна передбачити погоду й долю людини.

Сковородинівська етика проповідує працелюбність, поміркованість, чесну і безкорисливу дружбу – всі ті моральні риси, які знайшли найширше вираження у фольклорі. Г.Сковорода щедро користувався народною мудрістю – вона наснажувала його на глибокі філософські роздуми.

Соціальне спрямування фольклору, його класовий, антикріпосницький характер вплинули і на соціальне спрямування філософських поглядів мислителя. Безперечно, що філософія Г.Сковороди – це результат засвоєння ним філософії минулих епох, досягнень науки, плід його наукового мислення, проте не можна применшувати у його світогляді і роль народної мудрості.

Видатний народний просвітителіс нїс у народ слово мудрості і сам вчився у народу. Кращими своїми педагогічними ідеями він зобов'язаний, традиціям саме народної педагогіки.

З біографії Сковороди відомо, що більшу частину свого свідомого життя він був бідним учителем.

Як же ставився Сковорода до праці?

В античному світі ставилися до праці з презирством – її мали виконувати раби і наймити, а панівна верхівка займалася керівництвом державою, війнами, мистецтвом, філософією тощо. Мало чим змінилися ці погляди і в часи Г.Сковороди – тяжка фізична праця мала виконуватися лише простим убогим людом, селянами-кріпаками, ремісниками. Якщо ремісники зуміли зробити свою працю якоюсь мірою мистецтвом, то селянство взяло на свої плечі весь тягар тяжкої фізичної праці. Проте поетична уява селянина бачила не тільки її темні сторони, а й піднесла її, опоетизувала, мала в ній джерело радості, задоволення. Ніщо не цїнітьсся у народній мудрості так високо, як чесна праця.

Г. Сковорода піднісся до філософського осмислення праці, розумів її внутрішню потребу для людини, побачив у ній красу, розвивав думки про “сродну” працю, тобто про природжену здатність кожної людини до того чи іншого заняття. Такі погляди притаманні народному світогляду, та Сковорода по-своєму інтерпретував їх і літературно оформив. “Бо чого не переможе чесна праця?— запитував він. Хїба не приємно працювати, коли ми народжені для цього” [5, 256].

Щастя людини Г.Сковорода бачив у праці, прославляв працю як джерело радості і задоволення. Проте не можна обійти того факту, що це уславлення має абстрактний характер. Для щастя людини потрібно, щоб праця була вільною. Сковорода гадав, що будь-яка праця принесе щастя, якщо вона “сродна”, аби людина любила її й вклала у неї всю душу.

З працею завжди пов'язана і пісня, і поезія.

Простий трудовий народ сприймав його думку як свою, розумів її, поділяв, вона була доступною людам праці, підносила гідність людини-трудівника, славила його працю як найвищий здобуток, як джерело щастя. Народ знав і любив Григорія Сковороду, свого наставника, захисника.

Цінність педагогічної спадщини Г. Сковороди переоцінити неможливо, вона завжди займала і буде займати гідне місце в триєдиній системі педагогічного процесу, слугуватиме направляючими постулатами освітнього процесу, до яких постійно звертаються фахівці педагогіки, вихователі, всі, кого цікавлять проблеми формування Людини.

Література

1. Кучерявий О.Г. Г.С.Сковорода про самовиховання і самоосвіту особистості / О.Г. Кучерявий // Наук.зап./Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. – К.,1999. -Част.І: Пед. та істор. Науки. – С. 89-95.
2. Кулик І.С. Русова про педагогічні погляди Г.Сковороди /І. Кулик // Наук, вісн. Чернів. ун-ту. – Чернівці, 2003. – Вип.177 : Педагогіка та психологія. – С. 91-95.
3. Туляков О.О. Античні ідеї освіти та виховання у творчій спадщині Г.С.Сковороди: Автореф. Дис. канд. пед. наук: 13.00.01./ О.О. Туляков; Харк. держ. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. – Суми, 1999. -16 с.
4. Ісьянова Л. Г.С.Сковорода і О.Ф.Лосєв: Філософія та педагогіка справжньої інтелігентності / Л. Ісьянова // Теоретичні питання освіти і виховання: 36. наук, пр. / КДЛУ. – К., 2000. – Вип.9. – С. 7-11.
5. Г.Сковорода. Твори у 2-х томах, в-во Українського наукового інституту Гарвардського у-ту, 1994, Т 2- 450с.